

УДК 379.81.011.33(09)

ПИТАННЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ОРГАНІЗАТОРІВ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Т.М.Корнієнко

У статті порушено проблеми підготовки фахівців до організації дозвіллевої діяльності школярів на початку ХХ століття. Схарактеризовано різні форми підготовки спеціалістів до організації певних видів та напрямів дозвіллевої діяльності дітей шкільного віку. Звернено увагу на вимоги, які висувалися до організаторів певних видів дозвіллевої зайнятості дітей шкільного віку. Розкрито методичні особливості підготовки фахівців сфери дозвілля. Наведено приклади викладання деяких курсів. З'ясовано переваги та недоліки роботи з підготовки фахівців – організаторів дозвіллевої діяльності школярів.

Ключові слова: дозвілля, дитяче дозвілля, фахівці сфери дозвілля, курси підготовки організаторів дозвілля.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСИОНАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ОРГАНІЗАТОРІВ ДОСУГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧЕНИКІВ В НАЧАЛІ ХХ ВІКА

Т.Н.Корниенко

В статті затронуті проблеми підготовки спеціалістів організації дозвіллевої діяльності школярів на початку ХХ століття. Дана характеристика різних форм підготовки спеціалістів по організації визначених видів та напрямів дозвіллевої діяльності дітей шкільного віку. Акцентовані вимоги, які висувалися до організаторів певних видів дозвіллевої зайнятості дітей шкільного віку. Розкрито методичні особливості підготовки фахівців сфери дозвілля. Наведено приклади викладання деяких курсів. З'ясовано переваги та недоліки роботи з підготовки фахівців – організаторів дозвіллевої діяльності школярів.

Ключевые слова: досуг, детский досуг, специалисты сферы досуга, курсы подготовки организаторов досуга.

THE ISSUE OF PROFESSIONAL LEISURE SPECIALISTS' TRAINING AT THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY

Т.Кorniienko

The article touches upon the problem of training the specialists for organizing schoolchildren leisure activity at the beginning of the XXth century. Different forms of professional training for organizing definite kinds and directions of leisure activity for schoolchildren are characterized, such as: Regent-Teacher and Conductor courses, «Group of public education», library science courses, professional training courses for extracurricular questions, courses for extracurricular questions, summer pedagogical courses. The training of the leisure area specialists is emphasized to be realized not only among pedagogical staff, but also among for all interested people. The attention is paid to the demands which were set up to the organizers of specific leisure employment of schoolchildren. Methodical peculiarities of training the specialists of leisure area were revealed. The examples of teaching the subjects «Methodic of drawing and modeling» and «Hand-labour methodic» were demonstrated. The importance of self-dependent work on the chosen topic was admitted among the listeners. The pros and cons of work concerned the training of the school leisure activity specialists were cleared up.

Key words: leisure, children's leisure, specialists in the sphere of leisure, professional training courses for leisure organizers.

Дозвіллева діяльність, зокрема дітей шкільного віку, незважаючи на свій не детермінований характер, потребує свідомої й цілеспрямованої її організації соціальними інститутами. Забезпечення права дітей на відпочинок та змістовне дозвілля, що сприятимуть всебічному розвитку особистості, відображено в Декларації прав дитини (1959); Конвенції ООН «Про права дитини» (1991); Всесвітній декларації про забезпечення виживання, захисту й розвитку дітей (1990); Конституції України; Декларації про загальні основи державної молодіжної політики в Україні (1992); Законі України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» (1993) тощо.

Однак успішна реалізація означених положень на практиці можлива лише за умови забезпечення дозвіллевої сфери висококваліфікованими кадрами. Одним із шляхів розв'язання означеної проблеми є глибоке осмислення й використання надбань педагогічної теорії та практики. Значний інтерес викликає розв'язання цього питання в педагогіці на початку ХХ століття.

Проблеми організації дозвілля піднімаються в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників: психолого-педагогічні аспекти дозвілля, його роль у розвитку та самореалізації особистості (М. Аріарський, О. Гриценко, І. Зязюн, М. Каплан, В. Кірсанов, І. Новикова, Л. Маркова, О. Сасихов, В. Тріудій, Н. Цимбалюк та ін.); організація дозвіллевої діяльності школярів (Є. Акнаєв, С. Ашмаков, М. Бушканець, Г. Волощенко, Т. Дем'янюк, Г. Євтеєва, Г. Кловак, С. Литвиненко, В. Лукмонова, Г. Майборода, А. Макаренко, О. Мелік-Пашаєв, Н. Путіловська, В. Ручкіна, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, Н. Черігуха, П. Щербань та ін.); підготовка студентів до організації дозвіллевої діяльності школярів (Б. Брилін, А. Воловик, В. Воловик, О. Голік, Ю. Жданович, Л. Міщик, В. Омеляненко, І. Петрова, Г. Троцько, Н. Цимбалюк та ін.). Однак, питання підготовки кадрів з організації дозвілля залишаються не повністю розкритими.

Мета статті: на основі наукової літератури, архівних матеріалів і періодичних видань здійснити аналіз стану розробленості проблеми підготовки організаторів сфери дозвілля на початку ХХ століття.

У зв'язку з тим, що організація дозвілля школярів на початку ХХ століття передбачала педагогічне керівництво не лише під час перебування дітей у школі, а й поза її межами, спеціальної підготовки вимагали як учителі освітніх закладів, так і працівники різних дозвіллевих установ. Це спонукало Міністерство народної освіти, Земства, просвітницькі товариства до організації та проведення спеціальних курсів для підготовки спеціалістів сфери дозвілля.

Незважаючи на нагальність розв'язання проблеми відсутності фахівців, їх кваліфікована підготовка почала здійснюватись тільки після реформ 1906 року.

Як свідчать архівні дані, улітку 1908 р. були відкриті щорічні літні Регентсько-Учительські Курси для народних учителів та інших осіб [1]. Їх засновником виступила дирекція Херсонського Відділення Імператорського Російського Музичного Товариства. Метою діяльності курсів був «облагороджувальний вплив музичної освіти і виховання на народ» [1]. Отримана на цих Курсах підготовка дозволяла вести шкільні хорові заняття, керувати церковними та громадськими співочими хорами.

Проте така вузькопрофільна підготовка не могла задовольнити потреби населення щодо музичного виховання. Тому влітку 1911 р. Херсонське Відділення Російського Музичного Товариства відкрило постійні літні Капельмейстерські курси. Відкриття цих курсів давало змогу готувати спеціалістів, які б могли організувати шкільні та сільські народні оркестри, а це, на думку дирекції Музичного Товариства, мало бути «приємною і корисною розвагою для народу», водночас «знайомлячи його з гарною музикою» та «відучуючи його від недоцільного провадження часу» [1].

Херсонські Регентсько-Учительські та Капельмейстерські курси склалися з трьох відділень:

молодшого, середнього, старшого. Проходження повної програми як Регентсько-Учительських, так і Капельмейстерських курсів складало три літа (по два місяці на літо). Заняття на цих курсах проводилися не лекційно, а у формі класних і позакласних групових уроків. Особливістю програми Регентсько-Учительських курсів було те, що слухачі вже після першого літа навчання (молодшого відділення) мали підготовку, яка дозволяла викладати співи в початковій школі [1].

Хоча на початку ХХ століття спеціальних комплексних курсів для підготовки працівників дозвіллевої сфери не існувало, проте організувалися й діяли курси, до програми яких входили питання, що стосувалися різних форм дозвіллевої діяльності, а це дозволяло слухачам здобувати необхідні знання та професійні навички щодо організації дозвілля школярів.

У 1912/13 н.р. при Педагогічній Академії була організована «Група народної освіти», слухачів якої готували до «завідування справою народної освіти» в земствах. Підготовчі курси діяли два роки (1912/13 н.р. та 1913/14 н.р.). Програма підготовки складалася з двох курсів: загального курсу позашкільної освіти та курсу бібліотекознавства [2]. Починаючи з 1915/16 н.р., програму курсів було вдосконалено, розширено, збільшено термін навчання, зокрема викладання циклу предметів із позашкільної освіти тривало півтора місяці. Оновлений цикл включав: 1) загальний курс – 12 год., 2) бібліотечну справу – 20 год., 3) музеї та виставки – 12 год., 4) народні будинки – 6 год., 5) народні читання та кінематограф – 8 год., 6) школи та курси для дорослих – 8 год., 7) народний театр та народні хори – 8 год., 8) позашкільні заняття з дітьми та підлітками – 6 год., 9) питання дитячого читання та літератури – 10 год., 10) торгівля книгами – 10 год. [2].

Ще одним закладом, який готував фахівців для сфери дозвілля, був Московський міський народний університет імені А.Л. Шанявського. Улітку 1913 р. університетом були організовані курси з бібліотечної справи. Вони тривали три тижні (з 17 квітня до 7 травня), їх відвідали 358 слухачів (257 жінок та 101 чоловік) із 87 місцевостей, розташованих у 40 губерніях [2]. Відповідно до роду занять розподіл слухачів був такий: бібліотекарів – 161 особа, педагогів – 46 осіб, осіб «вільних професій» та службовців різних установ – 43, учнів вищих навчальних закладів – 28 осіб, завідувачів позашкільною освітою, діловодів і секретарів міських управ – 15 осіб, відносно решти осіб відомості відсутні [2].

З огляду на те, що на початку ХХ століття самостійне читання школярів на дозвіллі було важливою проблемою педагогізації вільного часу дітей, питанням його правильної організації, специфіки роботи з дітьми шкільного віку були присвячені окремі дисципліни. Наприклад, дисципліна «Дитяча література» знайомила слухачів із значенням книги в житті дитини, із особливостями комплектування відділів бібліотек за змістом та віком, відмінностями в складі бібліотеки для дітей міста та села, письменниками-класиками й дитячими письменниками, дитячими журналами тощо [2]. Дисципліна «Дитячі бібліотеки» розкривала специфіку організації та діяльності бібліотеки для дітей. Зокрема, детально розглядалися влаштування дитячої бібліотеки (бюро видання книг, місце для вибору книг, читальна зала, довідкове бюро, зала картин для дошкільнят, зала для бесід та лекцій, природничо-історичний відділ, каталог, оголошення та журнал; діяльність бібліотечного центру та філіалів (центр і його робота, філіали та місця для видання книг, клуби маленьких читачів, клуби матерів і пересувні домашні бібліотеки); внутрішня робота бібліотекаря (психологія дитячого читання, графічна мова та ілюстрація, допомога при читанні, вибір книг, казка та оповідання, драматизація прочитаного); дослідження соціального середовища, у якому працює бібліотекар; підготовка дитячих бібліотекарів (спеціальна дитяча програма, адміністрація дитячих кімнат, вибір книг: загальний, для довідок, шкіл, клубів та спеціальних цілей, організація позабібліотечної роботи, вивчення соціального середовища, творчість та ілюстрація, значення та майстерність розповіді, дитяча психологія та історія дитячої книги); характеристика дитячого бібліотекаря [2].

Окремо наголошувалося на «спеціальній роботі», яку має виконувати дитячий бібліотекар: влаштування виставок (виставки новинок, звітні, різдвяні, картинні); організація екскурсій, свят, приготування до літа; надання порад, організація клубів та дебатів.

До професійних якостей бібліотекарів висувалися такі вимоги:

- володіння мистецтвом розповідати;
- розуміння особливостей різних видів розповідей: фантастичних, жартівливих, сумних, історичних, міфів про природу та тварин;
- знання літературних жанрів: примовка, байка, казка, міф, сага, оповідання та роман;
- знання творів, які подобаються дітям, і причини цих уподобань;
- володіння навичками побудови розповіді: метод, манера та настрої;
- вміння управляти аудиторією: розташування, вплив, реакція;
- усвідомлення впливу розповіді на дитяче читання та громадський розвиток [2].

Таким чином, програма курсів із бібліотечної справи дозволяла одержувати необхідні знання, набувати професійних умінь та навичок щодо організації розумного дозвілля школярів шляхом споживання доробків літератури та мистецтва.

У межах проведення курсів із бібліотечної справи як своєрідний майстер-клас була організована робота клубів малих читачів та клубів матерів. Ця форма дозвіллевої діяльності давала змогу не лише педагогічно правильно влаштувати вільний час школярів та формувати в них культуру дозвілля, а й залучати до дозвіллевої діяльності матерів, забезпечуючи їх необхідною інформацією щодо виховання дітей. Слід відмітити, що програми курсів із підготовки фахівців сфери дозвілля з кожним роком розширювалися та вдосконалювалися. Проте, незважаючи на позитивні зміни, особливостям роботи з дітьми приділялося менше уваги, ніж роботі з дорослим населенням. Яскравим підтвердженням цьому служать курси для підготовки інструкторів із питань позашкільної освіти при Московському міському народному університеті ім. А.Л. Шанявського (9 січня – 1 травня 1917 р.). Так, усього на виклад теоретичних питань (лекцій) було виділено 170 год., з яких лише 72 год. відводилося на предмети, більшою чи меншою мірою пов'язані з роботою з дітьми. Із 270 год. практичних занять на підготовку до роботи зі школярами, зокрема організацію їхнього дозвілля, відводилося лише 64 год. Таким чином, питання організації дозвіллевої діяльності школярів не було достатньо висвітленими, а відтак не могли задовольнити методичних потреб організаторів дозвілля дітей шкільного віку.

У 1917 р. з 30 травня по 26 червня Харківське товариство грамотності організувало курси з питань позашкільної освіти [2; 3]. Програма курсів включала:

I. Лекції:

Загальний курс позашкільної освіти (з урахуванням розумних розваг та фізичного виховання): завдання, принципи, організація та методи; окремі види (їх особливості й взаємне співвідношення); Народний будинок, роль держави, земства, громадських організацій, кооперативів, окремих діячів, кооперація й культурно-просвітницька діяльність кооперативів (18 год.).

Статистика позашкільної освіти (2 год.).

Бібліотечна справа: бібліотекознавство (10 год.), вибір книг (8 год.), дитяча література (6 год.).

Народні читання та лекції: розповідання дітям, виразне читання, чарівний ліхтар, кінематограф (12 год.).

Народний театр (16 год.).

Недільні школи та курси для дорослих. Додаткові школи для підлітків (12 год.).

Музеї та виставки (4 год.).

Позашкільні заняття з дітьми (8 год.).

II. Практичні заняття та демонстрація (після 18-ї години).

Для покращення результативності практичних занять курсанти були поділені на групи.

1. Практичні заняття з наочного навчання (вивчення приладів із фізики й хімії, різних наочних приладів, чарівного ліхтаря та ін.) (відведено 5 вечорів для кожної групи).

2. Систематичне пояснення матеріалу, виставки при курсах (3 вечори для кожної групи).

3. Техніка бібліотечної справи та бібліотечна звітність (3 вечори для кожної групи).

4. Практичні заняття з виразного читання, дикції, декламації, розповідання (3 вечори для кожної групи).

5. Лекції (методи, розробка тем, управління аудиторією) (5 вечорів для кожної групи).

6. Народний театр (3 вечори для кожної групи).

Співбесіда про курси для дорослих (2 вечори для всього складу курсантів).

Практичні заняття зі статистики позашкільної освіти (2 вечори для кожної групи).

Позитивним нововведенням на курсах була виставка, що представляла літературу з позашкільної освіти, наочні посібники, які ілюстрували справу народного театру та ін.

Проведений нами аналіз архівних матеріалів, періодичних видань засвідчив, що підготовка фахівців до роботи в сфері дозвілля здійснювалася не лише на спеціальних курсах, а й була складовою частиною педагогічних курсів методичного, загальноосвітнього та змішаного типів [4; 5]. Так, у роботі Харківських літніх педагогічних курсів (1912 р.) вперше в зміст курсової підготовки було введено предмет «Методика малювання та ліплення». З того часу спостерігається активне впровадження цієї дисципліни в практику роботи курсів загальноосвітнього та змішаного типів. На викладання цього предмета відводилося в середньому 12-14 годин. Метою курсу «Методика малювання та ліплення» було теоретичне ознайомлення слухачів із методиками, що існували у вітчизняній та зарубіжній шкільній практиці, та формування образотворчих умінь. Така підготовка давала змогу вчителям організувати дозвіллеву прикладну роботу в школі під час перерв, на додаткових заняттях та в позашкільній діяльності.

На лекціях з «Методики малювання та ліплення» слухачів курсів знайомили з історичними аспектами становлення й розвитку малювання й ліплення як форм творчої діяльності, сучасним станом художньо-естетичного виховання та освіти учнів початкових та середніх навчальних закладів, а також новими вітчизняними та зарубіжними методиками навчання образотворчого мистецтва [7; 8]. Наприклад, серед зарубіжних методик розглядалася методика Ліберті Тедда, відповідно до якої навчання малювання передбачає розвиток психомоторних здібностей та зорового сприйняття за допомогою креслення на дошці крейдою. Цікавою для слухачів курсів була система Пранга, у якій в основу засвоєння дітьми

образотворчих навиків покладено різноманітні вправи – художні, музичні, ігрові, що сприяють розвитку художнього чуття та спостережливості. Особливістю цієї методики було те, що навчання відразу починалося з малювання фарбами. У зв'язку з тим, що короткий термін курсової підготовки не дозволяв ознайомити з повним обсягом теоретичного та практичного матеріалу, курсистам надавалися методичні рекомендації щодо самостійних вправ з оволодіння техніками малювання та ліплення, розширення теоретичних знань тощо [8, с. 9]. На курсах слухачі знайомилися з популярною методичною літературою вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема: М. Івакіна «Курс малювання для вчителів початкових шкіл», М. Іванова «Дошкільнє малювання», К. Лепілова «Ліпка в сім'ї та школі», Є. Надсидіна «Методика рукоділля», М. Попова «Ілюстрована історія методики малювання» та ін. [7; 8].

Підтвердженням важливості предмета «Методика малювання та ліплення» для вчителів загальноосвітніх закладів як організаторів дозвілєвої діяльності школярів стали результати анкетування, проведеного під час Харківських курсів 1913 року. Вони засвідчили, що 79 вчителів (90%) цілком задоволені викладанням предмета «Методика малювання та ліплення», а троє (4%) – пропонували збільшити кількість годин, відведених на вивчення цього курсу [7, с. 37].

Як свідчать архівні джерела, на Харківських загальноосвітніх курсах 1911 р. було організовано виставку виробів із глини, дерева, паперу та металу з метою ознайомлення вчителів із видами робіт, які можна застосовувати в процесі організації дозвілєвої діяльності учнів. Зацікавленість слухачів цими видами робіт спонукало організаторів курсів увести до змісту навчальних планів курсів предмет «Методика ручної праці» [8, с. 17]. На викладання предмета «Методика ручної праці» було відведено 21,5 години [6, с. 22]. Навчання проводилося в формі лекційних та практичних занять. Лекційні заняття передбачали розгляд таких питань: значення ручної праці для психологічного та фізичного розвитку особистості, взаємозв'язок ручної праці з іншими дисциплінами та особливості її використання як допоміжного засобу в навчально-виховному процесі школи, історія викладання предмета «Ручна праця», популярні зарубіжні та вітчизняні методики тощо. На практичних заняттях слухачі засвоювали властивості матеріалів, формували вміння користуватися інструментами та ін. [5; 6, с. 84].

Оскільки під час курсової підготовки слухачі набували лише початкових знань та умінь із ручної праці, то їх удосконалення мало відбуватися в подальшій самостійній роботі. З цією метою рекомендувалася спеціальна методична література: книги Гір'є і Давідсона «Роботи з паперу (Дитяче життя у праці та розвагах)», Горбунова-Посадова «Давайте вирізати і наклеювати», Соломіна «За роботу!», Ю. Фаусека «Паперове королівство» та ін.

Таким чином, аналіз історико-педагогічного матеріалу, архівних джерел дає підстави для висновку, що на початку ХХ століття підготовка педагогічних кадрів до організації дозвілєвої діяльності дітей не була повною відповідно до дозвілєвого напрямку, а мала вибіркового характеру (дитяча література, дитячі ігри, прикладна діяльність тощо), а тому недостатньо задовольняла тогочасні потреби суспільства в кадрах.

Напрямом подальшої розробки проблеми вважаємо розкриття особливостей реалізації тогочасних ідей у сучасній практиці підготовки фахівців дозвілєвої сфери у вищих навчальних закладах.

Література

1. Канцелярія директора народних училищ Харківської губернії 1805 – 1917. – Державний архів Харківської області. – Ф. 266. – оп. № 1. – спр. 872 Циркуляри и распоряжения Министерства Народного просвещения, 1914, арк. 39; 45–46; 94; 100; 105; 127.
2. Харківське товариство розповсюдження в народі письменності 1869-1920. – Державний архів Харківської області. – Ф. 200. – оп. № 1. спр. 470. – О работе курсов по внешкольному образованию. Протоколы, доклад, 1916, арк. 1–53; арк. 86–87.
3. Харківське товариство розповсюдження в народі письменності 1869-1920. – Державний архів Харківської області. – Ф. 200 – оп. № 1. – спр. 490. – Учебные планы и программы курсов, организованных комиссией по внешкольному образованию, 1917, арк. 1–54.
4. Конспекты лекций по педагогическим предметам, читанным на летних курсах 1912 г. для народных учителей и учительниц в Харькове. – Харьков, 1913. – 98 с.
5. Конспекты лекций по педагогическим предметам, читанным на летних учительских курсах Харьковского губернского земства в 1913 г. – Харьков, 1913. – 220 с.
6. Отчёт о краткосрочных педагогических курсах при управлении Харьковского учебного округа для учителей начальных училищ Харьковской губернии, составленный летом 1914 г. – Харьков, 1916. – 96 с.
7. Отчёт по летним учительским общеобразовательным и педагогическим курсам. – Харьков, 1913. – 54 с.
8. Отчёт по летним учительским общеобразовательным и педагогическим курсам 1914 г. – Харьков, 1915. – 36 с.

References

1. Kancelyariya dy`rektora narodny`x uchy`ly`shh Xarkivs`koyi guberniyi 1805 – 1917. – Derzhavny`j arxiv Xarkivs`koyi oblasti. – F. 266. – op. № 1. – spr. 872 Cy`rkulyary y` rasporyazheny`ya My`ny`sterstva Narodnogo prosveshheny`ya, 1914, ark. 39; 45–46; 94; 100; 105; 127.
2. Xarkivs`ke tovary`stvo rozpovsyudzhennya v narodі py`s`mennosti 1869-1920. – Derzhavny`j arxiv Xarkivs`koyi oblasti. – F. 200. – op. № 1. spr. 470. – O rabote kursov po vneshkol`nomu obrazovany`yu. Protokoly, doklad, 1916, ark. 1–53; ark. 86–87.

3. Xarkivs`ke tovary`stvo rozpovsyudzhennya v narodi py`s`mennosti 1869-1920. – Derzhavny`j arxiv Xarkivs`koyi oblasti. – F. 200 – op. # 1. – spr. 490. – Uchebnye plany y` programmy kursov, organy`zovannykh komu`ssy`ej po vneshkol`nomu obrazovany`yu, 1917, ark. 1–54.
4. Konspekty lekcij po pedagogicheskim predmetam, chitannym na letnih kursah 1912 g. dlja narodnyh uchitelej i uchitel'nic v Har'kove. – Har'kov, 1913. – 98 s.
5. Konspekty lekcij po pedagogicheskim predmetam, chitannym na letnih uchitel'skih kursah Har'kovskogo gubernskogo zemstva v 1913 g. – Har'kov, 1913. – 220 s.
6. Otchjot o kratkosrochnyh pedagogicheskih kursah pri upravlenii Har'kovskogo uchebnogo okruga dlja uchitelej nachal'nyh uchilishh Har'kovskoj gubernii, sostavlennyj letom 1914 g. – Har'kov, 1916. – 96 s.
7. Otchjot po letnim uchitel'skim obshheobrazovatel'nym i pedagogicheskim kursam. – Har'kov, 1913. – 54 s.
8. Otchjot po letnim uchitel'skim obshheobrazovatel'nym i pedagogicheskim kursam 1914 g. – Har'kov, 1915. – 36 s.